

Studies in Textiel 8

Studies in Textiel 8

Natuurlijk kleuren

Symposium gehouden op 9 november 2017

TEXTIELCOMMISSIE

Hilversum
Verloren
2020

Inhoud

Introductie	6
Natuurlijk kleuren	9
Kleur is emotie. Casper de Groot in gesprek met Kim van Savooyen <i>Casper de Groot</i>	10
Verkleuring – een experiment <i>Agnes W. Brokerhof</i>	16
Hoe rood, hoe geel? Onderzoek naar parameters in historische verfrecepten <i>Maarten van Bommel</i>	24
Kleuren uit de Nieuwe Wereld. De assimilatie van Amerikaanse kleurstoffen in zestiende- en zeventiende-eeuwse Europese textielcentra <i>Ana Serrano</i>	41
Weefsels uit Okinawa, symbiose van natuur en textiel <i>Linda Hanssen</i>	57
Van <i>Hollandse serie</i> tot <i>Spring Colors</i> . De natuurlijke kleuren in het werk van Nan Groot Antink <i>Mariska Hammerstein</i>	74
Verfboeken van Pollet <i>Jantiene van Elk</i>	89
Bloedend rood. Uitlopende rode kleurstof in textiel rond 1900 <i>Marijke de Bruijne</i>	94

<i>BioShades</i> . Hoe een onderzoek naar het verven van textiel met bacteriën leidt tot een veranderde kijk op het productieproces <i>Ista Boszhard en Cecilia Raspanti</i>	118
Textiele zaken	131
Het einde van de Stichting Textielgeschiedenis <i>Stichting Textielgeschiedenis en Textielcommissie</i>	132
Tinctoria. In de voetsporen van William Morris en Mariano Fortuny <i>Leentje van Hengel</i>	135
Boekrecensie. De wede-industrie in Erfurt, en het verhaal van Florian en Caterina <i>Vincent Sleebe</i>	144
Boekenrubriek <i>Jantiene van Elk</i>	146
Summaries	149
Over de auteurs	154

Introductie

Stel je eens voor: een wereld in zwart/wit. Zoals de film en TV van vroeger. Dan zijn er zwartkijkers, met zwart geld dat ze proberen wit te wassen. Ze zitten op zwart zaad om een wit voetje te halen. Dan heb je geen rode draad door een verhaal, je kunt je niet groen en geel ergeren, je kunt geen blauwtje lopen maar ook de wereld niet door een roze bril zien. Vijftig tinten grijs op zijn best, uitermate saai. We willen kleur! Natuurlijk!

Voor het eerste gedeelte van deze publicatie hebben een aantal sprekers van het symposium *Natuurlijk kleuren* hun bijdragen tot een artikel bewerkt. Jammer genoeg konden niet alle lezingen worden opgenomen. Daarom hieronder een overzicht van het volledige aanbod aan presentaties.

Natuurlijk kleuren ging over kleuren natuurlijk. Over DE kleuren en over HET kleuren, met natuurlijke kleurstoffen, hoewel er hier en daar van verdringing door (vroeg)synthetische kleurstoffen sprake was. De sprekers boden een gevarieerd programma waarin ze ingingen op de rol en betekenis van kleuren, de geschiedenis van kleurstoffen en hun toepassing in verfrecepten. Kennis uit archeologische vondsten, voortlevend in Aziatische tradities en toegepast in hedendaagse kunst. Bloeden en verbleken, bacteriën als oplossing voor een schonere verfindustrie.

Kleurdeskundige en binnenhuisarchitecte Kim van Savooyen (*Colour Guided Design*, Arnhem) opende met een rondgang langs fascinerende kleuren en hun verhalen. 'Kleur is een taal zonder woorden. We spreken allemaal in kleur, al is het voornamelijk onbewust. Met kleur laten we weten wie we zijn en hoe we ons voelen.' Na haar lezing waren alle aanwezigen zich ineens heel bewust van de kleur van hun kleren. Maarten van Bommel (hoogleraar *Conservation Science* aan de Universiteit van Amsterdam) vertelde over zijn onderzoek naar historische verfrecepten en liet zien hoe kleine veranderingen in het recept tot kleurvariaties leiden. Ana Serrano (Miguelien Gerritzen Fellow bij het Rijksmuseum Amsterdam) heeft zich voor haar promotieonderzoek verdiept in de geschiedenis van cochenille en de wereldwijde handel in kleurstoffen. Met kleurige kaarten liet ze zien welke impact de kleurstoffen uit de Nieuwe Wereld op de Europese textielcentra in de zestiende en zeventiende eeuw hadden. 'Hoe de Portugezen en Spanjaarden Europa rood kleurden.' Art Ness Proaño Gaibor (onderzoeker Conservering en Restauratie bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Amsterdam) liet met korstmossen en mauveïne de kleuren het paarse verhaal van verschillende objecten vertellen. Linda Hanssen (conservator-consultant etnografisch textiel, mode en design) voerde de uitverkochte zaal mee naar het Japanse eiland Okinawa dat beroemd is om zijn heel eigen verfpraktijk. Nan Groot Antink (beeldend kunstenaar) liet zien hoe zij tradities en lokale productieprocessen van natuurlijke kleurstoffen inzet om het textiel in haar moderne installaties te verven.

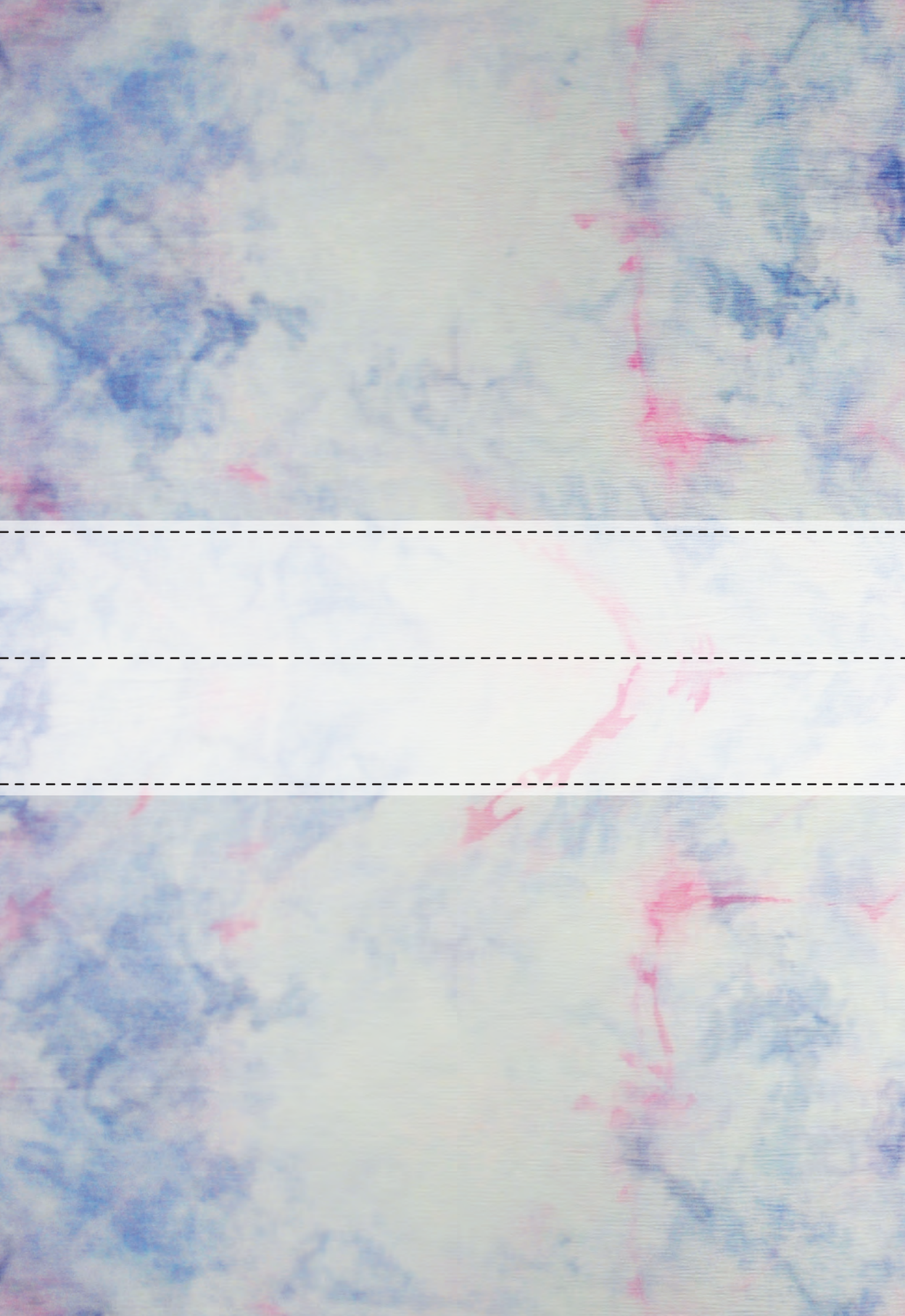
Ista Boszhard, Laura Luchtman en Cecilia Raspanti (TextileLab Amsterdam – Waag Society) worden gedreven door de vraag of de textiel- en kledingindustrie niet wat schoner en minder schadelijk kan werken. Zij vertelden over hun onderzoek naar het verven van textiel met bacteriën, waarbij ze proberen met geluidstrillingen patronen te creëren en zo het textieloppervlak tot leven te wekken. Casper de Groot (senior onderzoeker Theoretische Taalwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam) ging in op de relatie taal, kleurnamen en textiel. Kijkend naar tekst als een taalweefsel ontrafelde hij de woorden maar zat nog wat verstrikt in de losse eindjes van het Middeleeuws Koptisch. Chrystel Brandenburgh (stadsarcheoloog van Leiden en omstreken) gaf via kleurstofanalyse kleur aan zeldzame textielresten en een hoofddekseel van vroegmiddeleeuwse grafvondsten. ‘Kleding geeft waardevolle informatie over mensen, hun identiteit en sociale positie.’ Marijke de Bruijne (zelfstandig textielrestaurator) sprak over de bloedende rode kleurstof in textiel van rond 1900 en hoe uitgelopen kleuren kunnen worden behandeld. Tussen de bedrijven door deed het publiek mee aan een experiment dat de perceptie van verkleuring onderzoekt.

In het tweede gedeelte van deze publicatie, *Textiele Zaken*, wordt aandacht besteed aan de opheffing van *Stichting Textielgeschiedenis*. Ook een artikel over *Tinctoria*, het bedrijf van Leentje van Hengel. Zij deed onderzoek naar het verven en bedrukken van textiel, met natuurlijke kleurstoffen en een constante kwaliteit. Verder een recensie van het boek *Blaues Gold* en de boekenrubriek.

Agnes Brokerhof, dagvoorzitter

De redactie en het bestuur van de *Textielcommissie* danken de auteurs voor hun bijdragen en wensen u, de lezer, veel leesplezier en inspiratie toe.

Studies in Textiel wil een platform zijn voor iedereen die wil publiceren over textiel. Heeft u een artikel dat u wilt publiceren, of kent u iemand die dat wellicht graag zou willen, aarzel dan niet om contact op te nemen via het e-mailadres redactie@textielcommissie.nl

Natuurlijk kleuren

**Textielsymposium
gehouden op 9 november 2017**

Kleur is emotie

Casper de Groot in gesprek met Kim van Savooyen

Casper de Groot

Inleiding

‘Rood,’ antwoordt Kim van Savooyen op de vraag wat haar lievelingskleur is. Met dit ogenschijnlijk eenvoudige antwoord start een gesprek met een kleurenspecialist en interieurontwerper in het modekwartier Klarendal in Arnhem. Kim is naast haar professie ook directeur van de Stichting *KleurenVisie*, een netwerk van organisaties, professionals en mensen met een passie voor kleur die, zoals de website vermeldt, zich ieder op hun wijze met het kleurvraagstuk bezighouden. De formulering die *KleurenVisie* voor de website kiest, bevat een drietal elementen die voor het gesprek een centrale rol spelen:

- de passie voor kleur
- ‘het kleurenvraagstuk’
- verschillende wijzen om zich met dit vraagstuk bezig te houden.

Passie voor kleur

Kleur is voor Kim altijd een passie geweest, maar de professionele omgang met kleur is pas op een wat latere leeftijd gekomen. Na haar opleiding aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag tot danseres volgde een bloeiende carrière als ballerina. Dit vak als performer vergt echter een enorme lichamelijke discipline die helaas vaak tot fysieke beperkingen en problemen leidt. ‘Op een gegeven moment kan je je eigen veters niet meer strikken.’ Om vooral ook dit laatste te voorkomen besluit Kim als ze begin dertig is het podium te verruilen voor het atelier, waar ze zich aan haar andere passie kan wijden: kleur. Ze volgt bij de Nederlandse Vereniging voor Kleurenstudie de opleiding tot kleurenspecialist en ontwikkelt zich tot ontwerper, waarbij zij haar *Colour Guided Design*® tot wasdom brengt.¹ ‘Kleur is uitgangspunt én leidraad voor de ontwerpen, niet omdat kleuren per se moeten opvallen, maar juist omdat ze onderhuids doorwerken in ons gemoed.’

Het kleurenvraagstuk

Zo prominent als *KleurenVisie* kleur als vraagstuk naar voren brengt, blijkt ook de opleiding tot kleurdeskundige zich in belangrijke mate te centreren rond de vraag wat kleur is. De deskundigen zijn het daar lang niet altijd over eens. Sprekers op het symposium *De Kleuren van ...* op 14 juni 2017 in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam waren dat wel: kleur is substantie en is gelaagd. Het project *RembrandtLAB* waarbij de kleuren van Rembrandt op een nieuwe wijze zijn geanalyseerd brengt dit duidelijk naar voren. Dwarsdoorsneden laten verschillende verflagen, pigmenten en ander materiaal zien, die bij elkaar de specifieke kleur van Rembrandt maken. Kim van Savooyen, die zich onder de deelnemers bevond, deelt de opvatting dat kleur gelaagd is, 'maar dat heeft te maken met wat een kleur met je doet', zegt ze. Spreekster Hella Jongerius verzuchtte daarentegen dat zij na tien jaar onderzoek nog niet kon zeggen wat kleur is. Kim kiest echter voor de volgende formulering: 'Kleur is een taal zonder woorden.' en trekt daarmee tegelijk een parallel met dansen, eveneens een taal zonder woorden. Met haar standpunt bevindt zij zich in goed gezelschap, ze citeert Carl Gustav Jung: 'Kleuren zijn de moedertaal van het onderbewustzijn.' Maar naast de metafoor spreekt Kim zich nadrukkelijk uit voor kleur en het gevoel en de perceptie van de mens: 'Kleur is emotie.' Het woord 'rood' doet dus geen recht aan de complexe materie die achter kleur schuil gaat.

Gelaagdheid van kleur

Bij gelaagdheid van kleur denkt Kim niet aan de substantie en het substraat waarop kleur is aangebracht.

Kleur is zeer ongrijpbaar. Het bestaat ook eigenlijk niet. Kleur wordt in de hersenen gevormd en hoe dat precies gebeurt is (nog) niet exact bekend. Licht speelt hierbij een belangrijke rol, hoe het met het materiaal omgaat, zoals reflectie en absorptie, en het brein dat voor iedereen individueel een interpretatie geeft van die signalen als virtuele projecties van kleur. Ieder heeft een eigen vernuftig kleurenvisiesysteem. Kleur zit dus in je hoofd.

Gelaagdheid speelt volgens Kim ook een rol in het domein van de perceptie. 'Kleuren veroorzaken reacties en beïnvloeden.' Ten minste de volgende lagen zijn hierbij te onderscheiden:

- biologische reacties
- het collectieve onderbewustzijn
- bewuste symbolen en associaties
- culturele invloeden
- de invloed van trends en mode
- de persoonlijke relatie tot bepaalde kleuren met behulp van een 'vernuftig kleurenvisiesysteem'

Objectieve kleur

‘Kleur is een zintuiglijke waarneming en heeft effecten die symbolisch, associatief, synesthetisch en emotioneel zijn,’ betoogt Kim, ‘emotie is beweging.’ Hiermee raken we de kern van de zaak, de bron van haar passie en de verklaring voor het vraagstuk kleur. Kleuren zijn heel goed objectief uit te drukken in termen van frequentie en golflengte waaruit licht is samengesteld. Zo is blauw voor het menselijk oog waarneembaar bij licht met een frequentie van 606-630 terahertz en een golflengte van 476-495 nanometer. Voor violet gelden de waarden 668-789 terahertz en 380-450 nanometer en voor groen 526-606 terahertz en 495-570 nanometer. Hiermee zijn kleuren natuurwetenschappelijk gedefinieerd, maar daarmee is de kous niet af. Kleuren zijn van elkaar te onderscheiden, maar er zijn ook onderscheidingen binnen een kleur. De parameters die hiervoor standaard gebruikt worden, zijn kleurtoon, helderheid en verzadiging. Kim illustreert de toepassing hiervan aan de hand van het volgende overzicht.

Kleurkenmerken

We omschrijven onze kleurwaarneming vrijwel altijd driedimensionaal en gebruiken daarvoor drie kenmerken.

Kleurtoon

Dit geeft aan om welke kleur het gaat. Rood, oranje, geel etc. Kleurtonen hebben ieder hun eigen helderheidswaarde (geel is helderder dan blauw).

Helderheid

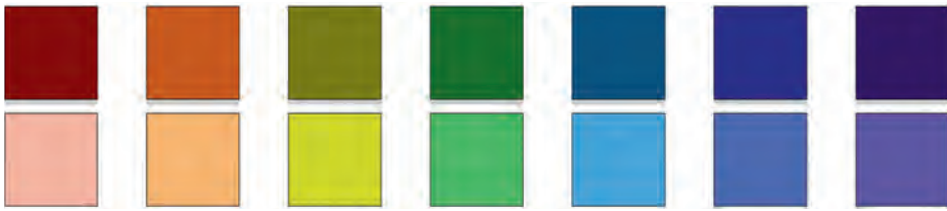
Hiermee geven we aan hoe licht of donker een kleur is. Als je aan een kleur wit, grijs of zwart toevoegt, verandert dit de helderheid en de verzadiging van de kleur maar niet de kleurtoon.

Verzadiging

Hiermee duiden we aan hoe zuiver een kleur is. Een kleur verliest zijn verzadiging, ook wel kleurkracht genoemd, door toevoeging van wit, grijs of zwart. Alles tussen zwart en wit zijn neutralen. De interessante grijzen zijn de grijzen met een ondertoon van geel,

rood, groen of blauw. Onderstaande rijen geven verschillende verzadigingen van de eerstgetoonde reeks kleurtonen.

KIM Colour Guided Design©

Over de analyse van kleuren valt heel veel meer te zeggen, maar wat doet kleur in de praktijk? Waar zit de emotie? 'Helderheid en verzadiging zeggen meer dan toon,' stelt Kim.

Kleurtonen

Kleuren worden vaak categoriaal gebruikt, waarbij een kleur direct geassocieerd wordt met een karaktereigenschap, politieke voorkeur, nationaliteit etcetera. 'Ik zou mensen willen stimuleren grenzen op te zoeken, weg uit het blauw (ratio), op naar het rood (emotie, passie).' Kim, die deze woorden gebruikt, doet dit vanuit de psychologie van kleuren. Kleur speelt een belangrijke descriptieve rol in praktijken van coaching en management, waaronder die met de zeven drijfveren van de mens.² Daarin staat geel voor vrijheid, creativiteit en vernieuwing, oranje (grappig genoeg) voor competitie en doelgerichtheid en rood voor daadkracht, macht en snelheid. Turkoois staat voor holistisch en relativerend, groen voor harmonie, sociaal en groepsgevoel, blauw voor orde en structuur en tenslotte paars voor veiligheid en geborgenheid.

De relatie tussen kenmerken en kleuren is uiteraard arbitrair, want iemand met bepaalde eigenschappen ziet er niet groen of geel uit. Maar toch komt dit beeld van eigenschappen en kleur aannemelijk en vertrouwd over. Zou dit cultuurbepaald zijn, of hebben we dit op school zo geleerd, of is het die emotie die kleur bij mensen oproept?

Bij onze geboorte zijn we allemaal synestheet. Tussen hersengebieden die gespecialiseerd zijn in verschillende soorten van waarneming (waaronder kleur) bestaan vele verbindingen. Deze verbindingen zijn bij de geboorte bij iedereen aanwezig, maar worden normaal gesproken gedurende de ontwikkeling deels verbroken, omdat de verbindingen niet gestimuleerd worden. De relatie kleur en getal ligt niet voor de hand, net zo min als kleur en muziek. Er zijn echter genoeg gevallen bekend van mensen die sommige verbindingen met kleur behouden. Eén daarvan was Frans Liszt die het orkest soms onthutst toeriep: 'Wat meer blauw in deze episode alstublieft.'

Kijk eens op de website van Kim van Savooyen (<http://www.kimvansavooyen.nl>) voor haar artikelen over groen en oranje voor nadere nuancerings.

Meerkleurigheid

De eigenschap die, of het effect dat, een kleur klaarblijkelijk heeft, brengt mensen soms op het idee om een heel kantoor groen te kleuren, de meubels inclusief. Dat zou tot een rustige werkomgeving moeten leiden. Maar dat werkt zo niet! In een monochrome omgeving verdwijnen prikkels: nuances maken de mens alert.

De combinatie van kleuren of het combineren van kleuren spelen in het werk van Kim een belangrijke rol.

Kleur als persoonlijkheid verandert in combinatie met andere kleuren. Een Nederlandse man zal niet snel in het roze gekleed gaan, zoals dat in India gemakkelijk wel het geval kan zijn. Maar een zwarte pantalon of colbert zorgt dan voor een complementair contrast dat bij wijze van spreken het roze minder roze maakt, het in een ander perspectief plaatst.

Over het gebruik van kleur is Kim zeer uitgesproken: ‘Durf kleur te laten zien, zowel op je werk als thuis. Hier mag het adagium “doe maar gewoon” waar de Nederlander onder gebukt gaat, niet van toepassing zijn.’

Werkwijze

De uitspraak ‘Durf kleur te laten zien, zowel op je werk als thuis’ is vooral prikkelend bedoeld. ‘Het gaat er niet per se om dat kleuren moeten opvallen, maar juist dat ze onderhuids doorwerken in ons gemoed.’ Als Kim advies geeft over kleur in huis, dan staat de relatie tussen bewoner en kleur voorop.

Kleur is emotie en die moet goed bij de bewoner aansluiten. Kleuren die mensen in hun interieur fijn vinden, zijn meestal kleuren die niet terug te vinden zijn in de kleding die ze dragen. Loop met de bewoner door het huis, neem de ruimte in je op, observeer goed en houd de context in de gaten. Waar wordt de bewoner warm van. Het is een persoonlijk proces. Natuurlijk heb ik zelf ook ideeën, maar die zijn secundair. Die komen als suggesties aan de orde waar dat nodig is.

To-do-lijst

Vanuit haar functie als directeur van de stichting *KleurenVisie* stimuleert Kim het onderzoek naar kleur in brede zin. Zij zou zelf onder andere graag bijdragen aan onderzoek naar verkleuring. Onder invloed van zonlicht verandert kleur, maar ook door gebruik.

Het is mooi om te zien hoe de kleur van een tapijt verandert op plekken waar veel gelopen wordt, of hoe er kleurbanen in gordijnen door zonlicht ontstaan. Deze verkleuringen passen niet in het esthetische normenpatroon van de meeste mensen. Het is dan de vraag welke verkleuring nog wel acceptabel is en waar de grens overschreden wordt.